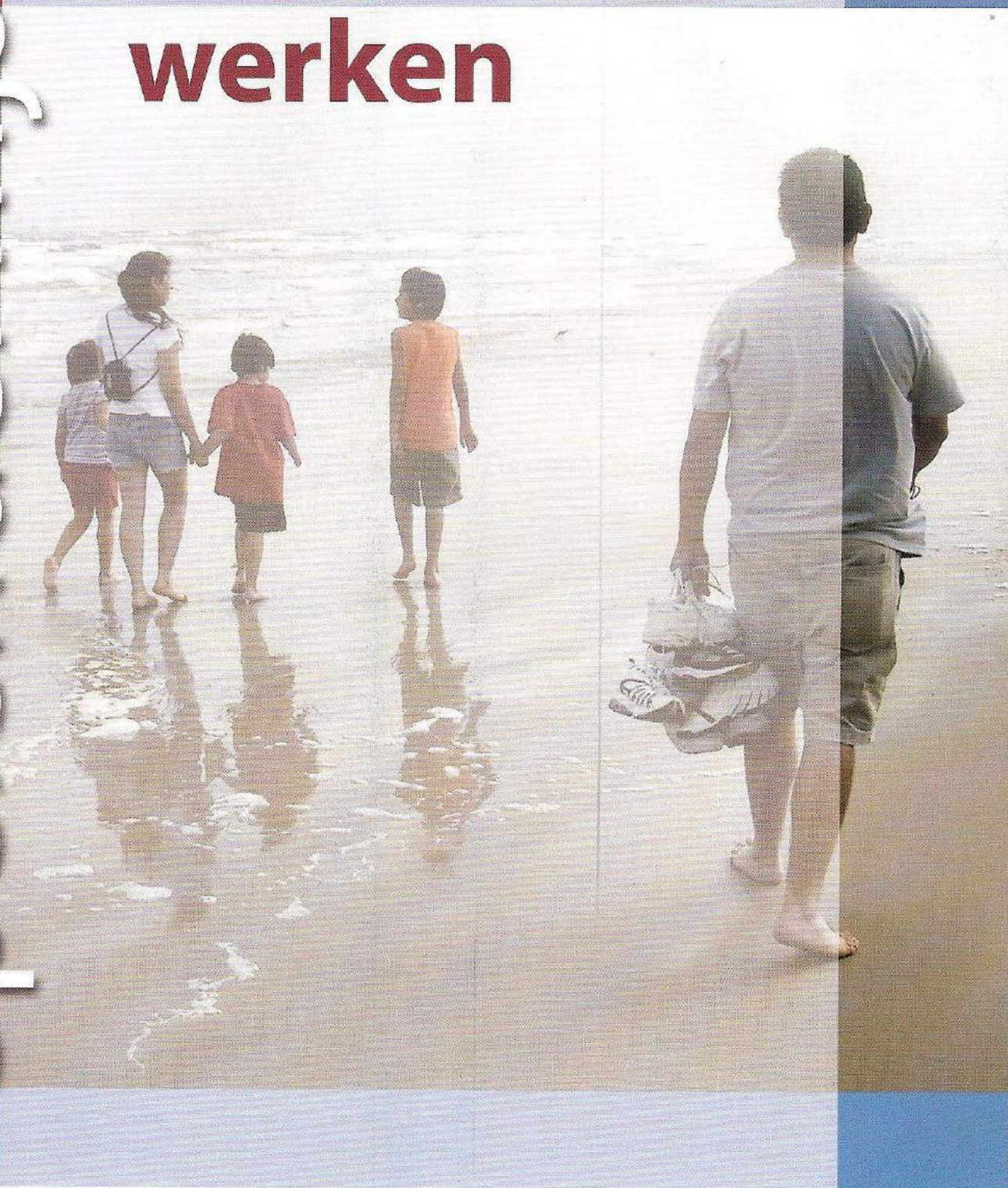

Jaargang 17
Juni 2012

Contextueel werken

Vakblad voor Speltherapie

Spelenderwijs

NEDERLANDSE VERENIGING VAN SPELTERAPEUTEN

Beschermjassen in speltherapie

Kitlyn Tjin A Dji is geboren in Paramaribo, Suriname. Zij is transcultureel systeemtherapeut en erkend als opleider door de Nederlandse Vereniging voor Relatie en Gezinstherapie (NVRG). Zij heeft het model Beschermjassen ontwikkeld vanuit de jeugdhulpverlening aan migranten en is tevens eigenaar van Bureau Beschermjassen voor transculturele ontwikkeling.

Irene Zwaan is opgeleid als ontwikkelings socioloog. Ze heeft jarenlang gewerkt als adviseur emancipatie en diversiteit en heeft inmiddels haar eigen bureau voor tekst met inhoud. Daarnaast is Irene werkzaam voor Bureau Beschermjassen. Ze schrijft - samen met Kitlyn - de teksten voor de nieuwsbrief, de website en veel van de publicaties. Ze draagt bij aan de ontwikkeling en beschrijving van het model Beschermjassen in diverse sectoren.

Intro

Beschermjassen is een model dat ruimte schept voor diversiteit. Speltherapeuten die werken met kinderen uit niet-westerse culturen kunnen veel baat hebben bij het werkmodel. Beschermjassen betekent bescherming bieden door mensen of groepen in te bedden in hun krachtbronnen. Veiligheid en warmte bieden, mensen omhullen in het oude vertrouwde, daarmee bestrijd je uitsluiting en creëer je verbinding. Het model is opgebouwd uit een aantal concepten. In dit artikel gaan we in op de volgende onderdelen: Welke valkuilen kom je tegen in speltherapie met kinderen uit een andere cultuur? Wat moet je weten over collectieve families en hun migratieverleden? Wat is de liminele ruimte en hoe kun je het kind faciliteren om beschermjassen te vinden in deze ruimte? Hoe kun je met behulp van het model voor interculturele competenties obstakels het hoofd bieden? We laten deze onderwerpen aan de hand van twee casussen één voor één aan bod komen.

Nadesh

De Somalische Nadesh was vier jaar toen ze samen met haar jongere zusje in een gezinshuis werd geplaatst. Ze kwam uit een gezin met in totaal zes kinderen. Haar moeder kon niet goed voor ze zorgen en ze werden allemaal op verschillende plekken ondergebracht. Nadesh en haar zusje waren de enigen die bij elkaar bleven. De oudste zoon – hij was veertien – deed een zelfmoordpoging toen hij hoorde dat ze uit elkaar werden gehaald. Die actie had een enorme impact op alle kinderen. De

reden dat hij het deed was dat hij als oudste zoon de opdracht had om de continuïteit van de familie te waarborgen. Toen bleek dat hij dat niet voor elkaar kon krijgen had zijn leven voor hem geen enkele zin meer.

Westers perspectief op niet-westers kindgedrag

Een veelvoorkomende valkuil van de westerse therapeut is dat ze zich richt op de persoonlijke binnenwereld van het kind, en niet op het steunende systeem, inbedding, continuïteit in de familie. Het kind uit een collectief familiesysteem zal daarvan in de war raken. Het is niet gewend om taal te geven aan zijn eigen gevoelens, dat wordt in de eigen cultuur en familie niet gewaardeerd. (Jessurun, 2004)

De casus van Nadesh laat glashelder zien hoe een westerse speltherapeut vanuit haar eigen perspectief het doen en laten van dit Somalische meisje interpreteert en beoordeelt.

Interculturele verwarring

In haar verslaglegging beschreef de speltherapeut dat Nadesh weinig taal had, weinig woorden gaf aan haar belevingswereld. In collectieve systemen is het vaak not done om over gevoelens en moeilijke dingen te praten. Daar gelden andere codes en strategieën om met problemen om te gaan. Ook correctie en ondersteuning gebeurt vaak non-verbaal. Het geeft verwarring en problemen bij het kind als speltherapeuten op zoek gaan naar taal voor hun binnenwereld. Het strookt immers niet met je eigen waarheid, je wordt

gevraagd om disloyaal te zijn naar de waarheid van je familie en cultuur. Daar waar het onder woorden brengen van je gevoelens in het westen hogelijk wordt gewaardeerd, is dat in driekwart van de wereld niet het geval. Het is bij kinderen uit niet-westerse familiesystemen niet effectief om te werken aan de ontwikkeling van taal voor persoonlijke gevoelens. Het is echter wel een vaardigheid die het kind in de Nederlandse context van pas kan komen. Belangrijk is dat de therapeut zich bewust is van de verschillende voorkeursstijlen die er zijn.

Een tweede interpretatie van de speltherapeut die duidde op een beoordeling vanuit een westers denkkader, ging over de relatie. De therapeut merkte als opvallend op dat Nadesh nadrukkelijk een relatie met haar aangaat. Vanuit de hechtingstheorie wordt dit gemakkelijk beoordeeld als ongezond, problematisch en angstig gehecht. Ze is te afhankelijk, ze kan niet zonder volwassenen, je kunt het op vele wijzen negatief duiden. Terwijl in collectieve systemen de relaties juist centraal staan en niet de onafhankelijkheid van het individu. Voor Nadesh was het een natuurlijke manier van omgaan met volwassenen.

Een derde feit was dat de speltherapeut haar zorgen uitte over de overdreven zorg die Nadesh toonde voor haar zusje van twee. Ze neemt zich voor om Nadesh te helpen om meer aandacht voor zichzelf te hebben en zich niet steeds om anderen zoals de therapeut of haar zusje te bekommeren. Ze zou moeten leren haar eigen belang voorop te stellen. In de cultuur van Nadesh echter is het normaal dat kinderen van welke leeftijd dan ook zich ontfermen over de jongere kinderen. Zo leren ze verantwoordelijkheid te dragen voor de groep.

Tot slot benoemde de speltherapeut het feit dat Nadesh de ruimte aan het schoonmaken was. Met een klein doekje dat ze

ergens zag liggen ging ze poetsen. De tafel, de vensterbanken, de ramen, de therapeut, zichzelf. Het poetsen begon toen de therapeut haar vertrek aankondigde. Het duidt op een reinigingsritueel, gebruikelijk in haar familiale achtergrond als er sprake is van een afscheid, een faseovergang. Rituelen zijn als ankers die helpen om de overgang naar de toekomst te kunnen verdragen. Rituelen werken als beschermjassen in de liminele ruimte. Daar gaan we later op in.

Families

Het is belangrijk om te weten dat er een onderscheid is tussen de wijze waarop wijgerichte families uit niet-westerse landen en ik-gerichte families uit westerse landen functioneren. Kinderen die opgroeien in het individuele systeem hebben de opdracht om zichzelf te ontplooiën en om gelukkig te worden. Kinderen uit een collectief familiesysteem hebben de opdracht bij te dragen aan de continuïteit van de familie. Ook worden ze beschermd en opgevoed door de hele familie.

Rico

De volgende casus gaat over Rico. Zijn moeder had een afro-Caribische achtergrond, en de vader van Rico was een Hindoestaanse man uit Suriname. De families waren het niet eens met deze verbintenis en dus was moeder verstoten en werd ook haar kind niet geaccepteerd in beide families. Rico's moeder was ernstig ziek geworden. Het kind was vier jaar toen zijn moeder voor zijn ogen stierf. Hij was alleen met haar toen het gebeurde. Het was een zeer angstige ervaring voor hem. Het

trauma leidde bij hem tot spierzwakte. Hij kon niet meer op zijn benen staan, hij zakte letterlijk door zijn hoeven.

Voor Rico betekende dit gestapeld verlies: het verlies van zijn moeder en geen familie hebben als steunsysteem. Zijn vader was al lang niet meer in beeld. De hulpverlening vond het belangrijk om de familie te betrekken bij de zorg voor Rico. Familieleden voelden zich schuldig na de dood van moeder en Rico herinnerde ze aan deze schuld, ze konden hem amper onder ogen komen. Toch wilden ze hem opvangen. Er werd een traditioneel winti-ritueel uitgevoerd bedoeld om te harmoniseren en het conflict te keren. Het was een reinigingsritueel om de familie te helen. Daarna was de familie in staat om de verbinding met Rico te houden. Rico woont niet bij zijn familie maar ziet ze wel regelmatig. Het gaat nu goed met hem. Maar wellicht zal een volgende faseovergang zoals de puberteit opnieuw de pijn van het verleden doen opvlammen. Dan wordt inbedding in familie en cultuur weer essentieel.

Instrumenten

Een instrument om de familie in kaart te brengen is het genogram. Het is een schematisch overzicht van de familieverbanden van een persoon, opgebouwd met een aantal standaardsymbolen. Het geeft weer hoe een familie over meer generaties in elkaar zit en functioneert. Een ander belangrijk instrument is de historische lijn. Met het tekenen van een historische lijn breng je de (migratie)geschiedenis van de familie in beeld. Je krijgt zo een beeld van de geleden verlieservaringen in het sy-

steem en de effecten daarvan op het kind. Wees je bewust van het feit dat kinderen trauma en verlies van drie generaties of meer bij zich kunnen dragen. Tachtig procent van de klachten zijn familiaal gerelateerd. De oorsprong van trauma's, problemen en klachten in families zijn vaak te herleiden naar eerdere generaties. Vaak is probleemgedrag van kinderen geworteld in traumatische ervaringen en beladen geschiedenissen van ouders of grootouders.

Als speltherapeut kun je kinderen helpen om omhuld te worden met beschermende factoren waardoor ze de kracht hebben om hun problemen en klachten aan te kunnen. Je hoeft daarvoor niet altijd tot de kern van de menselijke ziel door te dringen, wel moet je het eigen oplossend vermogen van de familie onderzoeken en helpen herinneren. Dit is vaak een grote blinde vlek voor op het individu gesocialiseerde en intra-psychisch geschoolde speltherapeuten.

De liminele ruimte

Rico bevond zich in de liminele ruimte. De liminele ruimte is een antropologische duiding voor de periode na het afscheid en vóór de re-integratie in een levensfaseovergang. (van Bekkum e.a. 1996) Levensfaseovergangen, zoals de puberteit, een geboorte of sterfgeval, vormen vaak een onzekere periode waarin je het oude achter je moet laten en het nieuwe moet ontdekken. Migratie en trauma zijn bijzondere levensfase-overgangen in die zin dat de pijn en het verlies zich bij iedere nieuwe levensfaseovergang opnieuw manifesteren. De liminele ruimte

is een tussenruimte waarin zowel plaats is voor kwetsbaarheid en pijn als voor creativiteit en dromen over de toekomst. In de liminele ruimte heb je ankers nodig, beschermjassen, om je staande te houden, om het oude aan het nieuwe te verbinden. De speltherapeut kan dit proces faciliteren door letterlijk bescherming te verbeelden in deze naakte, lege periode.

Succesvolle speltherapie

In de speltherapie met Rico werd gewerkt aan het beteugelen van zijn angsten. Rico creëerde een ruimte in een garage waar hij zogenaamd steeds werd bedreigd door enge beesten, zoals krokodillen, leeuwen en draken. Tijdens het spel bedachten de therapeut en Rico samen allerlei strategieën om de beesten te weren. Hoe konden ze de garage beveiligen zodat er geen enge monsters binnen konden komen? Met poppetjes verbeeldde Rico politiemannen en brandweermannen en hij zette ze in overleg met de therapeut op strategische plekken neer. Hij was de baas van zowel de politie als de brandweer en zo kreeg hij langzaam maar zeker de regie terug over zijn eigen veiligheid. Het was een prachtig voorbeeld van een succesvolle speltherapie die op een contextuele en niet een intra-psychische manier werd aangepakt. Rico werd ingebed in een steunstructuur, waardoor hij in staat was om een stap vooruit te maken. Hij kon weer op zijn benen staan.

Interculturele competenties

In de casus van Nadesh werkte de therapeut vanuit haar eigen opvattingen en culturele waarden. In de casus van Rico

werd gezocht naar oplossingen die aansloten bij de culturele achtergrond van het kind. Als therapeut is het belangrijk om te kunnen wisselen van perspectief, om het onderscheid te kunnen maken tussen gedrag dat gewoon dan wel problematisch is in de context van de 'vreemde ander'. Het model voor interculturele competenties helpt hierbij.

Omdat je eigen achtergrond als speltherapeut van invloed is op hoe je reageert op het gedrag van kinderen, is het van belang je eigen culturele bagage goed te kennen. Hoe zit je eigen familie in elkaar, wat zijn belangrijke boodschappen die je hebt meegekregen. Uit welke cultuur kom je, wat is je geschiedenis. Daarna is het belangrijk je te verdiepen in het systeem van je client. Hoe ziet de familie eruit, is het een collectief of individueel systeem? Wat zijn de feiten over het migratieverleden? Welke opvattingen heeft men over opvoeden? Wie spelen er een rol in de opvoeding en opvang van het kind? De verlieservaringen in zowel je eigen leven als in die van de familie van je client zijn belangrijk om te kennen omdat ze de kwetsbaarheid in de hulprelatie zichtbaar maken. Onderzoek je eigen opvattingen en gevoeligheden in relatie tot de ander, je heilige huisjes. Als je weet welke dat zijn hoeven ze niet in de weg te staan. Want je kunt ze even aan de kant zetten. Dan ben je in staat om van perspectief te wisselen. Vanuit de werkelijkheid van de ander naar de situatie te kijken. Wees je altijd bewust van de mogelijkheid van blinde vlekken op je netvlies. Er zijn altijd dingen waarvoor je geen oog hebt omdat je blik ge-

kleurd wordt door je eigen waarheid.

Tot slot

Rico en Nadesh hadden beiden beschermjassen nodig in de liminele ruimte. Beschermjassen die aansloten bij hun eigen cultuur en achtergrond. Als een speltherapeut kennis heeft over de valkuilen van de interculturele relatie en in staat is om te wisselen van perspectief, dan kan ze zelf een beschermjas zijn voor het kind en samen met het kind op zoek gaan naar beschermjassen in de familie en de cultuur. Tot slot: laat je in je werkwijze altijd leiden door de oorspronkelijke strategieën en voorkeursstijlen in de cultuur en omgeving van het kind.

Literatuur

- Jessurun, C. M. (2004), **'Hoe meer verschillen, hoe meer vreugd**, uit: 'Meer kleur in de jeugd-GGZ', redactie R. Beunderman, A. Savenije, M. Mattheijer, P. Willems, Koninklijke van Gorcum, Assen
- Bekkum, D. van M. v.d. Ende, S. Heezen, A. Hijmans van den Bergh (1996), **'Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening'**, in: Handboek Transculturele Psychiatrie en Psychotherapie, J. de Jong en M. v. d. Berg, (red.)
- Tjin A Djie, K. & Zwaan, I. (2012) **'Beschermjassen als baken voor intercultureel werken Mobiliseren van de eigen oplossingsstrategieën van familiesystemen'**, in: De jeugdprofessional in ontwikkeling. Handboek voor professionals in het jeugddomein, Kluwer, Amsterdam